

ONAXON JABBOROVA,
DINORAXON SAPARBAYEVA

**BOSHLANG'ICH
SINFLARDA MUSTAQIL
TA'LIMNI TASHKIL QILISH
METODOLOGIYASI**

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

Onaxon Jabborova, Dinoraxon Saparbayeva

**BOSHLANG'ICH SINFLARDA
MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL
QILISH METODOLOGIYASI**

«Renesains sari»
Toshkent – 2024

UO'K 373.167.1

KBK 74.20

J-13

Jabborova O.M., Saparbayeva D.T. Boshlang'ich sinflarda mustaqil ta'limni tashkil qilish metodologiyasi. Monografiya. – Toshkent, 2024. – 100 b.

Mazkur monografiyada Yangi O'zbekiston taraqqiyoti sharoitida boshlang'ich sinflarda mustaqil ta'limni tashkil qilishning zamonaviy metodologiyasi yoritilgan. Unda mustaqil ta'limni tashkil qilishning ilmiy, metodik asoslari va samaradorligini baholash masalalari ishlab chiqilgan. Monografiyani tayyorlash jarayonida "O'zbekiston-2030" strategiyasida boshlang'ich ta'limda sifat ko'rsatkichlariga erishish vazifalarini ta'minlashga asosiy e'tibor qaratildi.

Monografiya oliy pedagogik ta'lim muassasalari boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari, magistrantlari, amaliyotchi boshlang'ich sinf o'qituvchilari, ilmiy izlanuvchilar va muammo bilan qiziquvchi keng jamoatchilikka mo'ljallangan.

Mas'ul muharrir:

Mardonov Shukurullo Qo'ldoshevich – pedagogika fanlari doktori, professor

Taqrizchilar:

Umarova Zuhra Abduraxmanovna – Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti vazifasini bajaruvchi, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Po'latova Dildora Turgunovna – Ijtimoiy va siyosiy fanlar instituti Ijtimoiy va iqtisodiy fanlar kafedrasini mudiri pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

UO'K 373.167.1

KBK 74.20

Monografiya Chirchiq davlat pedagogika universiteti ilmiy-texnik

Kengashi tomonidan nashrga tavsiya etilgan.

MUNDARIJA

KIRISH	4
I BOB. BOSHLANG'ICH SINFLARDA MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL QILISHNING ILMIY ASOSLARI.....	5
1. Boshlang'ich sinflarda mustaqil ta'lim mazmuni.....	5
1.2. Boshlang'ich sinflarda mustaqil ta'limni tashkil qilish manbalari	14
1.3. Boshlang'ich sinflarda mustaqil ta'limni tashkil qilishning ilmiy masalalari.....	22
Birinchi bob bo'yicha xulosalar.....	27
II BOB. BOSHLANG'ICH SINFLARDA MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL QILISHNING METODIK OMILLARI	29
2.1. Boshlang'ich sinflarda mustaqil ta'limni tashkil etishning samarali metodlari	29
2.2. Boshlang'ich sinflarda mustaqil ta'limni o'quv fanlarini o'qitish jarayonida tashkil qilish metodikasi.....	44
2.3. Boshlang'ich sinflarda mustaqil ta'limni to'garak mashg'ulotlari vositasida tashkil qilish metodikasi.....	51
2.4. Boshlang'ich sinflarda mustaqil ta'limni individual yondashuv asosida tashkil qilish metodikasi	58
Ikkinchi bob bo'yicha xulosalar.....	64
III-BOB. BOSHLANG'ICH SINFLARDA MUSTAQIL TA'LIMNING SAMARADORLIGI DIAGNOSTIKASI.....	66
3.1. Boshlang'ich sinflarda mustaqil ta'limni tashkil etish amaliyoti.....	66
3.2. Boshlang'ich sinflarda mustaqil ta'limning samaradorligini baholash.....	79
3.3. Boshlang'ich sinflarda mustaqil ta'limning istiqbolli tashhisi.....	85
Uchinchi bob bo'yicha xulosalar	89
XULOSA VA TAVSIYALAR	91
GLOSSARIY	93
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	97

KIRISH

“O‘zbekiston-2030” strategiyasida belgilangan sifatli ta’limga erishish vazifalari ijrosi jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini yuksaltirish alohida o‘rin tutadi. Bunda quyidagilarga asoslanish ustuvor maqsad sifatida belgilanganligini eslatib o‘tish joiz:

birinchidan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining hozirgi o‘zlashtirish holatini saqlash va rivojlantirish;

ikkinchidan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini xalqaro ta’lim dasturlari talablari va xorijiy mamlakatlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari darajasiga olib chiqish;

uchinchidan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘zlashtirish holati va darajasini o‘rganib borish hamda baholash.

Bularning barchasi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘zlashtirish shakllarini kengaytirib borish va noan’anaviy vositalardan foydalanishni taqozo etadi. Shu ma’noda bugungi kunda boshlang‘ich sinflarda *mustaqil ta’limni* tashkil qilish metodikasini tadqiq etish va ishlab chiqish dolzarb bo‘lib turibdi.

Mazkur monografiyada ana shu masala tadqiq etildi. Monografiyani tayyorlash jarayonida quyidagi masalalarning yoritilishiga asosiy e’tibor qaratildi:

boshlang‘ich sinflarda mustaqil ta’limni tashkil qilishning ilmiy asoslari;

boshlang‘ich sinflarda mustaqil ta’limni tashkil qilishning metodik omillari;

boshlang‘ich sinflarda mustaqil ta’limning samaradorligi diagnostikasi;

boshlang‘ich sinflarda mustaqil ta’limning istiqbolli yo‘nalishlari.

Ushbu masalalar bo‘yicha monografiyada amalga oshirilgan tahlillar pedagogik manbalarga yangicha yondashish, me’yoriy hujjatlardan oqilona foydalanish va pedagog olimlarning ilmiy-tadqiqotlarida bayon qilingan tavsiyalarni hisobga olish masalalariga alohida e’tibor qaratildi. Shu sababli bu borada mualliflarning individual yondashuvlari o‘z ifodasini topganligini eslatib o‘tamiz.

Monografiyaga doir fikr-mulohazalaringizni kutib qolamiz.

I BOB. BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MUSTAQIL TA’LIMNI TASHKIL QILISHNING ILMIY ASOSLARI

1. Boshlang‘ich sinflarda mustaqil ta’lim mazmuni

“O‘zbekiston-2030” strategiyasida sifatli ta’limga erishish vazifasi qo‘yilib, uning ijodiy natijalariga 2030-yilga qadar erishish belgilangan. Bunda ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilim va ko‘nikmalarini o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini sifat mezonlari asosida rivojlantirib borish muhim o‘rin tutadi. Shu sababli bunda o‘qitishning noan’anaviy shakllari va yangicha vositalaridan foydalanish muhim ahamiyatga egadir. Mustaqil ta’lim – ana shunday noan’anaviy va yangicha vositalarga asoslangan ta’lim shakllaridan biridir. Bu o‘rinda e’tiboringizni boshlang‘ich sinflarda mustaqil ta’limni tashkil qilish mazmuni masalasi tahliliga tortamiz.

“Mustaqil ta’lim” tushunchasi mazmuni. Mustaqil ta’lim – bu ta’lim oluvchilar tomonidan erkin va mustaqil ravishda bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirish shaklidir.¹ Shu ma’noda quyidagilarga e’tibor berish kerak:

a) o‘zlashtirganlarni mustahkamlash;

b) qo‘shimcha ma’lumotlar olish;

v) qo‘shimcha materiallarni o‘rganish.

O‘zlashtirganlarni mustahkamlash deganda muayyan mavzu bo‘yicha olingan bilimlarni kengaytirish, o‘zlashtirilgan ko‘nikma va malakalarni takomillashtirish nazarda tutiladi. Buning uchun ta’lim oluvchi mustaqil ravishda tegishli o‘quv adabiyotlari bilan tanishishi taqozo etiladi. O‘quv adabiyotlarining eng asosiylarini darsliklar, o‘quv qo‘llanmalar va o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar tashkil etadi. Mazkur o‘quv adabiyotlari asosida muayyan mavzu bo‘yicha o‘zlashtirilgan bilim, ko‘nikma va malaka mustahkamlanadi.

Qo‘shimcha ma’lumotlar olish – bu turli axborot va internet jahon axborot tarmog‘ida mavjud bo‘lgan ma’lumotlarni o‘zlashtirish hamda o‘rganishdir. Shu jihatdan qo‘shimcha ma’lumot aynan yangi axborotlar majmuidan iborat bo‘ladi. Mazkur masalaga alohida

¹ Hasanboyev J. va boshq. Pedagogika fanidan izohli lug‘at. – Toshkent, 2009. 355-b.

e'tibor berish kerak. Chunki qo'shimcha ma'lumot deganda avvalo muayyan mavzular yoki muammolar bo'yicha yangi ma'lumotlar nazarda tutiladi.

Qo'shimcha materiallarni o'rganish deganda o'quv adabiyotlariga yordamchi tariqasida nashr etilgan yoki elektron nusxali axborotlar tushuniladi. Bunday materiallarning asosiylarini tezis, uslubiy ko'rsatma, o'qituvchi kitobi hamda yordamchi darsliklar tashkil qiladi. Bu masalalarga ham alohida e'tibor berish kerak. Chunki qo'shimcha materiallarni o'zlashtirish deganda eng avvalo ularning manbaini bilish metodik jihatdan to'g'ri hisoblanadi.

Mustaqil ta'lim mazmunida ana shu mustahkamlash, qo'shimcha ma'lumotlar va qo'shimcha materiallarni o'rganish nazarda tutiladi. Bunda ta'lim oluvchi asosan o'zining mustaqil faoliyatiga tayanadi va professor-o'qituvchilar ularni yo'naltirish vazifasini bajaradi. Mustaqil ta'limning mazmunida eng avvalo ta'lim oluvchini kasbiy faollashtirish va metodik qurollantirish nazarda tutiladi. Shu sababli oliy pedagogik ta'lim jarayonida o'qitilayotgan o'quv fanlarining muayyan qismini mustaqil ta'lim bo'yicha mavzular va topshiriqlar tashkil etadi. Bu o'quv shakli XVII asrda Yevropa mamlakatlarida paydo bo'lganligini eslatib o'tish joiz. Buning natijasida keyinchalik Yevropa mamlakatlarida mustaqil ta'lim vositasida o'rta maxsus va oliy ta'lim olish shakllari ham tarkib topdi. Mamlakatimizda mustaqil ta'lim deganda ta'lim oluvchilarning nazariy, metodik va kasbiy jihatdan chuqur tayyorgarligini amalga oshirish nazarda tutiladi. Shu sababli ta'limning bu shakli o'quv jarayonining eng muhim qismlaridan biri sifatida belgilangan.

Mustaqil ta'lim o'quv shaklini tashkil etishda asosiy e'tibor ta'lim oluvchilarning ichki dunyosi, his-tuyg'ulari va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilishi to'g'risida pedagogik olimlar yakdil fikr bildiradilar. Shu jihatdan quyidagilarga e'tibor berish muhim ahamiyatga ega:

- a) ta'lim oluvchilarning ichki dunyosini rivojlantirish;
- b) ta'lim oluvchilarning his-tuyg'ularini tartibga solish;
- v) ta'lim oluvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini tarkib toptirish.

Ta'lim oluvchilarning ichki dunyosi – bu ruhiy his qilishi, bilimga chanqoqligi va o'zligini anglashga bo'lgan intilishlar

majmuidan iborat. Shu sababli bu borada eng avvalo ta'lim oluvchilarda ruhiy ko'tarinkilik va ruhiy tasavvur ko'nikmalarini shakllantirishga e'tibor berish muhim hisoblanadi. Chunki ruhiyatga ega ta'lim oluvchilar bilim manbaini o'zlashtirishga bo'lgan ruhiy imkoniyatlariga ega bo'ladi. O'zbek milliy pedagogikasi tajribasida ta'lim oluvchilarning ruhiyatini tarkib toptirish masalasiga avvaldan e'tibor berib kelingan. Misol uchun, bu borada Abu Ali Ibn Sino (XI asr) "Najot" asarida bolalarni yoshlikdan boshlab ruhiyatini shakllantirish va unda tarbiyachilarning (onalar, enagalar va ustozlarning) ruhiy ko'tarinki sifatga ega bo'lishi masalasini tahlil qilib bergan. Shu sababli qadimgi boshlang'ich maktablarda ruhiy jihatdan yetuk shaxslar bolalarning ruhiyatini shakllantirish va ularni bilim olishga tayyorlash ishlari bilan shug'ullanishgan. Shuningdek, ta'lim oluvchilarning ichki dunyosida bilimga bo'lgan chanqoqlik ham muhim o'rin tutadi. Bunda Sharq va G'arb pedagoglari bolalarda bilimga chanqoqlik tuyg'usining tabiiy bo'lishi to'g'risida bir fikrga kelganlar. Shu sababli ta'lim oluvchilarning bilimga chanqoqlik tuyg'ularini to'g'ri rivojlantirish ularning ichki dunyosini tartibga solishda muhim o'rin tutadi. Bundan tashqari, ta'lim oluvchilarning o'zligini anglashga bo'lgan harakatlari ham ularning ichki dunyosi hosilasi hisoblanadi. O'zlikni anglashda o'z ota-onasi, millati va xalqining qadriyatlarini to'g'ri o'zlashtirish muhim o'rin tutadi. Bu borada rus pedagog mutafakkiri Konstantin Dmitriyevich Ushinskiyning (XIX asr) "Tarbiyada xalq ruhi" asaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Unda xalq ruhi vositasida ta'lim oluvchilarning o'zligini anglatish metodikasi ishlab chiqilgan. Mazkur metodikaga ko'ra, ta'lim oluvchilar butun umri davomida o'zligini anglashda davom etadi. Demak, boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'zligini anglash tuyg'usini to'g'ri yo'naltirish ularning ichki dunyosini rivojlantirishdagi eng muhim vositalardan biridir. Bularning barchasi ta'lim oluvchilarning ichki dunyosini rivojlantirish asosida mustaqil ta'limga tayyorlash asoslari hisoblanadi.

Mustaqil ta'limni tashkil etishda ta'lim oluvchilarning his-tuyg'ularini (emotsional xususiyatlarini) to'g'ri rivojlantirish ham ularning ko'nikmalarini tarkib toptirishda muhim ahamiyatga ega. Bunda ta'lim oluvchilarning asosiy his-tuyg'ulari tarkibini sezish,